

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН – голова
Льобомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
• Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЦЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРІГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 4

Книга I

Серія

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ

(доба Української Центральної Ради
березень 1917—квітень 1918)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядник: Світлана ПАНЬКОВА

Автори передмов: Владислав ВЕРСТЮК, Світлана ПАНЬКОВА
Автори коментарів: Олена БОЙКО, Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського
та пояснення слів: Варвара ШУЛЬГА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)

- © Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, Інститут історії України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє
оформлення, 2007

ПОКАЖЧИК ІМЕН*

А

А.С., криптонім 350

Авель, бібл. 91

Авксент'єв М.Д., рос. політ., держ. діяч 308

Акбар Джелаль-аль-дин (1542–1605) — правитель Імперії Моголів в Індії з 1556 р. Завдяки його політиці розширення кордонів та централізації імперія досягла вершини могутності 278

Андронік II Палеолог, імператор Візантії 364

Андрузький Георгій Львович (1827–р. см. невід.) — український громадський діяч, поет. Член Кирило-Мефодіївського товариства, відстоював республіканську форму правління. Після арешту засланий до Казані, пізніше — Петрозаводська. У 1850 р. заарештований вдруге за написання “Конституції Республіки”, ув'язнений у Соловєвському монастирі (1850–1854). Після звільнення служив у Архангельській судовій палаті. У 1857–1864 рр. перебував на Україні під наглядом поліції, працював у Полтавській судовій палаті. Подальша доля невідома 52, 311, 312

Андрусин Б.І., вч. 321

Антоніни — династія римських імператорів у 96–192 рр. Названа за іменем імператора Антоніна Пія. За династії сформувалися монархічна влада та бюрократичний апарат, проводилася завойовницька зовнішня політика 272, 278

Антонович Володимир Боніфатійович (1834–1908) — видатний український історик, археолог, етнограф, археограф, громадський діяч. Почесний член НТШ (з 1890). Один з організаторів та ідеологів Київської Старої Громади. Засновник наукової школи істориків-документалістів, до якої належав М.Грушевський 156, 296

Антонович Д.В., гром.-політ. діяч, вч. 286, 338, 345, 373

Антонов-Овсієнко В.О., більшовицьк. держ., військ. діяч 332

Арістей — античний поет VII ст., автор Арімапейської поеми, яка довгий час була джерелом для вивчення життя кочової людинності та грецьких колоній чорноморських країв. Її використовував Геродот, тим са-

мим зберігши відомості втраченої поеми 236

Арістотель (384–322 до н. е.) — давньогрецький філософ, вчений-енциклопедист, засновник формальної логіки. Учень Платона. У 343–340 рр. до н. е. — наставник Олександра Македонського. 335 р. до н. е. заснував в Афінах власну школу — Лікей. Залишив значну літературну спадщину 129

Афанасій, патріарх константиноп. 364

Ашанін П.Л., військ., гром. діяч 314

Б

Багалій Д.І., вч. 313, 315

Багге Джон Піктон, британ. дипломат 335

Балабанов М.С., рос. політ. діяч, публіцист 326, 355

Балика Д., бібліограф XVIII

Барановський Христофор Антонович (1874–1941) — український громадський і державний діяч, кооператор і фінансист, член Української Центральної Ради, перший генеральний секретар фінансів (червень–серпень 1917). У 1907–1920 рр. очолював низку українських кооперативних банків та союзів. Від 1920 р. — на еміграції 214, 217, 317, 326

Барський П. (Григорович-Барський П.О.), власник друкарні 292, 363, 365, 368, 372, 377

Бахтурин А.Ю., вч. 288

Бачинський С., більшовицьк. діяч 335

Безбородько О.А., дипл. і держ. діяч Рос. імп. 316, 380

Березняк С.І., військ. діяч 317

Бібіков Д.Г., рос. військ. і держ. діяч 311

Білозерський Василь Михайлович (1825–1899) — український громадський і культурний діяч, публіцист, педагог. Один з організаторів Кирило-Мефодіївського братства та авторів Статуту товариства. Автор пояснювальної записки до Статуту та “Проекту створення на Україні ремісничих шкіл для юнаків козацького стану”. Засланий до Петрозаводська. З 1856 р., після звільнення, мешкав у Петербурзі. Співзасновник і редактор журналу “Основа” 13, 52, 172, 311–315

* Показчик містить анотований перелік імен, що згадуються в працях М.Грушевського, а також імена з передмови та коментарів (останні та сторінки до них виділені курсивом).

Білокінь С.І., вч. VII, XVII, 313, 354

Біляшівський М.Ф., вч. 291, 324

Бобринський Г.О., рос. держ. діяч 287

Богацький П.О., гром. діяч, письм., публіцист 353

Богданович Самійло — див. *Богданович-Зарудний Самійло*

Богданович-Зарудний Самійло (Богданович Самійло; р. н. і р. с. невід.) — військовий і державний діяч Української козацької держави 2-ї пол. XVII ст., сподвижник Б.Хмельницького, генеральний суддя (з 1654). У березні 1654 р. разом з П.Тетерею очолював українську делегацію на переговорах у Москві щодо українсько-російського міждержавного договору 131, 359, 367

Бодянский О.М., вч. 315, 380

Бойко О.Д., вч. 356, 379, 381

Бондаренко В., власник друкарні 292

Борисов А.І., рос. військ. діяч, декабрист 314

Борисов П.І., рос. військ. діяч, декабрист 314

Борковский О.М., письм., публіцист, педагог, гром. діяч 310

Бочковський Леонард (1895–1918) — український політичний діяч, член ЦК УПСР. З травня 1917 р. обраний до Центральної Ради від Полтавщини. В УПСР займав крайній ліві позиції, був одним із лідерів т. зв. “лівобережців”, які виступали за перехід влади до рад та об’єднання з більшовиками. Розстріляний військами М.Муравйова у перший день їхнього вступу в Київ 26 січня 1918 р. 125, 355, 356

Броневський М., польськ. шляхтич, діяч протестант. руху 366

Брусилов Олексій Олексійович (1853–1926) — російський військовий діяч, генерал від кавалерії. У Першій світовій війні командував 8-ю армією, від березня 1916 р. — Південно-Західним фронтом. У травні—липні 1917 р. обіймав посаду верховного головнокомандувача російської армії 199, 204, 300, 305, 373

Брут Марк-Юній (85–42 рр. до н. е.) — римський політичний діяч, один з головних учасників змови проти Юлія Цезаря і вбивства його (44 р. до н. е.). Обстоював республіканський лад правління. Зазнавши поразки в боях проти другого триумвірату, 42 р. до н. е. покінчив життя самогубством 272

Будда — ім’я, надане засновнику буддизму, індійському принцу Сіддхартху Гаутамі (623–544 до н.е.) 278

Будзинський О.О., вч. 379, 380

Булдаков В.П., вч. 325, 326

Бурлака Г.М., вч. 283, 310, 380

Бурячок І.М., художн. 295

Бутич М.І., вч., архівіст 284, 311

Бутурлін Василь Васильович (р. н. невід. — 1656) — російський військовий діяч, дипломат. У січні 1654 р. очолював повноважне російське посольство на переговорах з гетьманським урядом Б.Хмельницького під час Переяславської ради. У березні 1654 р. брав участь в українсько-російських переговорах у Москві. У березні 1655 р. призначений головнокомандувачем російських військ в Україні 170

В

Вацлав Святий, чеськ. князь 381

Вашінгтон Джордж (1732–1799) — перший президент США (1789–1797) 278

Вергілій, рим. поет 354

Вернадський В.І., вч. 308

Вернадський І.В., вч., гром. діяч 314

Верстюк В.Ф., вч. IX, XVI–XIX, XXIV, 281, 282, 286, 287, 289–293, 296–299, 301–303, 305, 307, 308, 317, 318, 323, 325, 326, 337, 353, 369, 371, 373, 377–379

Веселовський С.Ф., гром.-політ. діяч, вч. 279, 285

Виговський Іван Остапович (р. н. невід. — 1664) — генеральний писар Війська Запорозького (1648–1657), гетьман України (1657–1659) 170, 171, 282, 367

Винар Л., вч. XXI–XXIV, 279–281, 283, 287, 293, 328, 330, 331, 333, 336–342, 344, 349, 351, 354, 355, 357, 359, 378–380

Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951) — український політичний і державний діяч, письменник. Член РУП, організатор і лідер УСДРП. Один з провідників Української революції, керівник УЦР, голова першого українського уряду — Генерального секретаріату (червень 1917–січень 1918). Організатор і керівник протигетьманського повстання. У 1918–1919 рр. — голова Директорії. Від 1919 р. — на еміграції. У 1920 р. після невдалої спроби співробітництва з радянською Україною емігрував остаточно XII, 23, 214, 217, 222, 223, 294, 295, 298, 303, 306, 309, 312, 317, 319, 325, 345, 368, 373, 376, 377

Вишенський Іван (між 1545/50—після 1620) — український письменник, представник полемічної літератури, чернець 168, 366

Володимир (Богоявленський), митрополит 379

Володимир Великий — див. *Володимир Святославович*

Володимир Мономах, кн. 341

Володимир Святославович (Володимир Великий; Володимир-Василій Святославович Святий; Володимир Великий Святий; р. н. невід.—1015) — князь новгородський (від 969) і київський (бл. 980—1015) 93—95, 152, 337, 338

В'язлов А.Г., гром.-політ. діяч, правник 309, 324

Г

Гаврилюк Я., вч. 355

Гаєвський Ю.Г., гром.-політ. діяч 306

Галаган М.М., гром.-політ. діяч, дипломат 349

Галій М., вч. 360

Гамурабі (Хаммурабі) — цар Вавилонії в 1792—1750 до н. е., шостий правитель аморейської династії. Перетворив Вавилонську державу в могутню централізовану імперію. Водночас був верховним законодавцем та суддею. Відомим в історії став завдяки законотворчій діяльності, зокрема кодексу законів Гамурабі 272, 275

Ганка В., чеськ. вч. 314

Ганна — див. *Грушевська (Шамраєва) Г.С., сестра М.Грушевського*

Гвоздев, гром.-політ. діяч 328

Герасимович, проф. XI

Гермайзе О.Ю., вч. 282, 291

Геродот (між 490 і 480—бл. 425 до н. е.) — давньогрецький історик. Один із засновників історичної науки 236

Гехтер М.Г., публіцист 295

Гирич І.Б., вч. XXIV, 310, 335, 346, 358, 379

Гладиревський І., майстер декор.-ужитк. мист. 379

Глизь І.І., вч., архівіст 284, 311

Гніздовський П., власник друкарні 292

Гоголь Микола Васильович (1809—1852) — український і російський письменник, творчість якого спонукала до розробки української тематики в російській літературі 2-ї половини XIX ст., вивчення історії та етнографії України 233

Голохвастов Д.П. 312

Голубко В.Є., вч. 370

Голубович Всеволод Олександрович (1885—1939) — український громадсько-політичний і державний діяч. Член Центральної Ради, в якій репрезентував УПСР. Генеральний секретар шляхів (липень-серпень 1917), торгу і промисловості (листопад—

січень 1917). Голова Ради народних міністрів УНР (січень—квітень 1918). Засуджений німецьким військовим судом у справі банкіра Доброго (1918), згодом більшовицькою владою у справі ЦК УПСР (1921) та справі Українського національного центру (1931). Загинув у Ярославській в'язниці 214, 346, 355, 356

Гольдельман С.І., єврейськ. гром.-політ. діяч 355

Гончарук П.С., вч. 313

Горленко В.П., літературозн., мистецтвозн., публіцист 315, 380

Горький Максим (справж. Пешков Олексій Михайлович; 1868—1936) — російський письменник 239, 380

Гофман М., нім. генерал 348

Гошуляк І.Л., вч. 343, 348

Грановський Б.В., бібліограф XVIII, XXIII

Граховецький Д.Д., вч. 313

Гребінка Є.П., письм. 316

Гренер В., нім. військ. діяч VI

Григорій XIII (1502—1585) — папа римський (з 1572). Один із натхненників контрреформації. Провів реформу календаря (1582, т. зв. григоріанський стиль) 98

Григорій XVI, папа римськ. 314

Гриневич А.У., гром. діяч 324

Грушевська Г.Э., мати М.С.Грушевського 379, 380

Грушевська (Шамраєва) Г.С., сестра М.С.Грушевського 379

Грушевська К.М., вч., донька М.С.Грушевського 339

Грушевська М.С., педагог, перекладач, дружина М.С.Грушевського 339, 379, 380

Грушевський О.С., вч., брат М.С.Грушевського 316, 379, 380

Грушевський С.Ф., педагог, батько М.С.Грушевського 351

Грушевські 358, 380

Гулак Микола Іванович (1821—1899) — український громадський діяч, літературознавець, дослідник історичних, правових та культурних проблем стародавніх слов'ян і народів Кавказу, педагог. У 1845—1847 рр. працював при канцелярії київського, подільського та волинського генерал-губернатора, у Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів. Один із засновників та ідеологів Кирило-Методіївського братства, співавтор його головних програмних документів. Засуджений до трирічного ув'язнення в Шліссельбурзькій фортеці, згодом засланий до Пермі. Після звільнення за-

ймався педагогічною та науковою діяльністю в Одесі, Ставрополі, Кутаїсі, Тифлісі 13, 51, 52, 54, 172, 284, 311—314

Г

Гречило (Гречило) А.Б., вч. XXIV, 338

Д

Давид — цар Ізраїльсько-Юдейської держави в кінці XI ст.—бл. 950 р. до н.е. Правив 40 років, з яких понад 7 років був царем Іудеї, останні 33 — об'єднаного царства Ізраїля та Іудеї. Створив централізовану державу, провів перепис населення, здобув ряд військових перемог над сусідніми народами, перетворив Єрусалим на релігійний центр держави і розбудував його. При ньому Ізраїльсько-Юдейська держава досягла своєї найвищої могутності. Йому приписують авторство псалмів 269

Данило Романович Галицький (бл. 1201—1264) — галицько-волинський князь, коронований у Дорогочині (1253). Син Романа Мстиславовича. Заснував ряд міст, у т. ч. Холм, куди переніс столицю князівства XIX, 108, 117, 118, 343, 344

Демиденко А.П., поет VII, XXII, 281, 287, 288, 290, 291, 293, 361, 363, 365, 378

Держалюк М.С., вч. 348

Дмитришин В., вч. 349, 359

Довгополов Н.І., гром. діяч 324

Довженко В.Д., гром.-політ. діяч 301

Доманицький В.М., вч. 295, 364

Дорошенко В.В., вч. XVIII, 295

Дорошенко Дмитро Іванович (1882—1951) — український громадсько-політичний і державний діяч, історик, публіцист. Один із фундаторів Центральної Ради. У квітні—серпні 1917 р. — губернський комісар Тимчасового уряду в Галичині і Буковині, згодом у Чернігівській губернії. Міністр закордонних справ Української Держави (1918). Від 1920 р. на еміграції. Перший президент Вільної української академії наук у США, автор близько 1 тис. праць з української історії, культури й літератури VII, IX, 223, 279, 286, 288, 292, 312, 316, 333, 345, 352, 376, 377, 380

Дорошенко Петро Дорофійович (1627—1698) — гетьман Правобережної України (1663—1676) 171, 367

Дорошкевич О.К., вч. XXI, 365, 368, 372

Достоєвський Федір Михайлович (1821—1881) — російський письменник, член-кореспондент Петербурзької академії наук 244

Драгоманов Михайло Петрович (1841—1895) — видатний український історик і публіцист, політичний мислитель, фольклорист і літературознавець, економіст і філософ, громадсько-політичний діяч 174

Дубровіна Л.А., вч. XXIV

Дудко В.І., вч. 312

Думін О., вч. 348

Е

Ернст Ф.Л. (Эрнст Ф.), вч. 358, 379

Є

Єгоров П.В., більшовицьк. військ. діяч 354

Єліазаров С., вч. 313

Єремійв М.М., гром.-політ. діяч, публіцист V, IX, 279, 292

Єфремов С.О., вч., гром.-політ. діяч 282, 288, 292, 295, 303, 309, 310, 317, 380

Ж

Животко А.П., історик преси 283, 364

Житецький (І.) Г.П., вч. 313

Жук А.І., гром.-політ. діяч 335, 346, 347

З

Забіяка І.М., вч. 380

Завальнюк О., вч. 281

Загурський Л., педагог 313

Зайцев П.І., вч. 284, 313, 314

Залізняк Микола Кіндратович (1888—1950) — український громадсько-політичний діяч, публіцист, перекладач. Член УПСР. Навчання розпочав у Київському університеті. У 1907 р. заарештований, після втечі з в'язниці емігрував до Галичини, продовжив навчання у Львівському університеті. Був залучений М.Грушевським до діяльності в Музеї та Археографічній комісії НТШ. Активний учасник студентського руху в Галичині, один з провідників боротьби за заснування самостійного українського університету у Львові. Під час Першої світової війни — один із лідерів Союзу визволення України. У 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами. Помер у в'язниці 145, 295, 362, 368

Зарицький В., вч. 355

Зарубін Олександр Миколайович (1884—1931) — політичний діяч. Член Української Центральної Ради та Малої ради, в яких репрезентував Російську партію соціалістів-революціонерів. Генеральний секретар пошт і телеграфу (липень—серпень; листопад 1917 р.), генеральний контролер (вересень—листопад 1917 р.) Генерально-

го секретаріату ЦУР. Не погоджуючись зі змістом III Універсалу, подав у відставку 214, 223, 319

Зарудний Олександр-Богдан (1891—1918) — український політичний і державний діяч. Належав до УПСР. Член Центральної Ради. З грудня 1917 р. — генеральний секретар (міністр) земельних справ. Розстріляний більшовиками в лютому 1918 р. у Києві 125, 355, 356

Зарудний Олександр Сергійович (1863—1934) — російський державний діяч, адвокат. Виступав на процесах у справі першої ради робітничих депутатів (1905), лейтенанта Шмідта (1906), справі Бейліса (1913). Член народно-соціалістичної партії (1917). У липні-серпні 1917 р. — міністр юстиції Тимчасового уряду 220

Затонський В.П., більшовицьк. діяч 335

Зекцер Й., архітектор 379

Зільберфарб М.І., єврейськ. політ. діяч 374

Зубченко Г.А., гром. діяч 324

I

Іван IV Васильович Грозний — див. *Іван Страшний*

Іван Страшний (Іван IV Васильович Грозний; 1530—1584) — великий князь московський (1533—1547), перший російський цар (від 1547) 259

Іванов С.І., гром. діяч 283

Ігнат'єв П.М., рос. держ. діяч 283

Іконников В.С., вч. 315, 380

Ісаєвич Д.Г., гром.-політ. діяч 355

Ісус Христос, бібл. 54, 167, 272

Іуда (Юда) Іскаріот — див. *Юда Іскаріот*

K

Каїн, бібл. 91

Капкан Ю.Є., військ. діяч 371

Карпінська О., бібліограф XVIII

Касьянов Г.В., вч. 287, 324

Кас'яненко А., правник 306

Катерина — див. *Грушевська К.М.*

Катерина II (1729—1796) — російська імператриця (1762—1796). Проводила політику, спрямовану на остаточну ліквідацію автономії України 66, 170—172, 269, 282, 323, 324, 362, 366, 367

Кекал В., військ. лікар, гром. діяч 370

Керенський Олександр Федорович (1881—1970) — російський політичний і державний діяч, адвокат. Депутат IV Державної Думи. Член партії соціалістів-революціонерів (есерів). Після Лютневої революції увійшов до складу Тимчасового уряду як

міністр юстиції, у травні—вересні 1917 р. — військовий і морський міністр. З 8 липня до кінця жовтня 1917 р. — міністр-голова уряду, з вересня — одночасно верховний головнокомандувач. Після жовтневого перевороту намагався повернути владу за допомогою військ 3-го кінного корпусу ген. П.Краснова. З 1918 р. на еміграції VII, 44, 47, 48, 81, 88, 90, 108, 199, 203, 209, 210, 220, 283, 288, 302, 305, 309, 317—319, 321, 326, 337, 345, 347, 369, 373—375

Кирило (в миру Костянтин, бл. 827—869) — один із братів-просвітителів слов'ян (молодший брат Мефодія). Проповідник православ'я, письменник, перекладач, творець слов'янського алфавіту (кирилиці), засновник слов'янської писемності і літератури 172, 367

Климентій VIII, папа римський 353

Клірик Острозький, письмен.-полеміст 366

Клауг М, архітектор 379

Кобилянська О.Ю., письм. 295

Ковалевський М.М., гром.-політ. діяч VI, XI, 295, 299, 303, 306, 309, 358, 370

Коваленко О., вч. 355

Ковенко М.М., військ. і політ. діяч 325

Кожанчиков Д.Ю., видавець 315

Козель Н., бібліограф XVIII

Кокоскін Ф.Ф., рос. політ., держ. діяч 308, 373

Колятин, міфол. 272

Комулович (Комулео) Олександр (2-га пол. XVI—1-ша пол. XVII ст.) — римо-католицький священник, дипломат. Упродовж 1593 р. перебував в Україні як посол папи Климентія VIII. Вів перемовини з українськими церковними ієрархами та князем К.Острозьким щодо залучення українського козацтва до бойових дій проти Туреччини 119, 238, 353

Кондорсе, Каріта де Кондорсе Марі Жан Антуан Нікола (1743—1794) — французький філософ-просвітитель, енциклопедист, математик і соціолог, маркіз. Діяч Великої французької революції, член Французької академії (з 1782), іноземний почесний член Петербурзької АН (1776—1792), інших зарубіжних академії. У 1792 р. обраний до Національного конвенту. У 1793 р. виступив з проектом найдемократичнішої для свого часу конституції, який був відхилений якобінцями. Того ж року Конвент прийняв рішення про арешт Кондорсе та засудив його заочно до смертної кари. Переховуючись, написав свій голов-

- ний твір — “Ескіз історичної картини прогресу розуму” (1794). У 1794 р. був заарештований, помер у в’язниці 225, 379
- Кониський Г.**, церк. і культ. діяч 315
- Кониський О.Я.**, гром. діяч, письм. 296, 315
- Кононенко К.Г.**, гром.-політ. діяч, економіст 326
- Константин Михайлович** — див. **Оберучев К.М.**
- Конфуцій** (Кун-цзи; бл. 551—479 до н. е.) — давньокитайський мислитель, педагог, державний діяч, засновник етико-політичного вчення — конфуціанства 275
- Копиленко О.Л.**, вч. XXII, 361, 363, 365, 369, 372, 378
- Корбич Г.**, вч. 310
- Корнілов Л.Г.**, рос. військ. діяч 318, 322, 345, 376, 377
- Коробенко Д.Ф.**, гром.-політ. діяч 303, 309
- Короленко В.Г.**, рос. письм. 285, 308
- Костомаров Микола Іванович** (1817—1885) — український історик, етнограф, письменник. Один із засновників Кирило-Мефодіївського братства, співавтор його програмних документів. Весною 1847 р. заарештований, після річного ув’язнення засланий до Саратова під гласний нагляд поліції. У 1859—1869 рр. — професор Петербурзького університету. Після звільнення з посади працював у Петербурзькій археографічній комісії. Один з ініціаторів видання журналу “Основа”. Засновник народницького напрямку в українській історіографії 3, 8, 10, 13, 52—54, 60, 172, 284, 285, 311—316
- Котляр М.Ф.**, вч. 353
- Котляревський Іван Петрович** (1769—1838) — український письменник, драматург, засновник нової української літератури 52, 153, 366
- Котляревський Сергій Андрійович** (1873—1939) — російський правознавець, історик і громадський діяч, доктор загальної історії (з 1904) та державного права (з 1909). Належав до провідних державознавців Росії, автор концепції правової держави. Один із засновників і впродовж 1905—1908 рр. член ЦК Конституційно-демократичної партії. У 1912 р. вийшов з партії. Депутат І Державної Думи. За Тимчасового уряду був членом особливої наради з розробки Положення про вибори до Установчих зборів. Входив до Юридичної наради, для якої підготував записку про українську автономію. Після жовтневого
- перевороту брав участь у діяльності організації, опозиційних більшовицькій владі. Наприкінці серпня 1919 р. заарештований і засуджений до 5 років позбавлення волі. Надалі працював консультантом Наркомату юстиції РСФФР 190
- Кошовий В.**, вч. 365
- Кравченко В.В.**, вч. 380
- Кравченко В.М.**, вч. XXIV
- Красковський І.Г.**, білорус. та укр. гром.-політ. діяч 376
- Краснов П.М.**, рос. військ. діяч 326, 345
- Крижанівський Ф.І.**, гром.-політ. діяч, правник 306, 345
- Крип’якевич І.П.** (Петрович І.), вч. 288, 367
- Кричевська Є.**, дружина В.Г. Кричевського 380
- Кричевський В.Г.**, художн., архітект. 337, 379, 380
- Кришина Н.В.**, вч. 346
- Кропоткін П.**, рос. гром.-політ. діяч, князь 308
- Кудлай О. Б.**, вч. 309, 319, 369, 376
- Куліш Пантелеймон Олександрович** (1819—1897) — український письменник, етнограф, історик, видавець, громадський діяч. Один з організаторів Кирило-Мефодіївського товариства. Після розгрому братства був ув’язнений у Петропавлівській фортеці, згодом засланий до м. Тули. На початку 1860-х рр. розгорнув активну літературно-видавничу діяльність. Співпрацював з “Основою” 3, 13, 54, 172, 311—314
- Кураєв О.О.**, вч. 346—349, 351, 352
- Курбський А.М.**, кн. 366
- Кучеренко М.О.**, вч. 351, 380
- Кушнір М.О.**, гром.-політ. діяч 355

Л

- Лазаревський Микола Іванович** (1868—1921) — правознавець. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету (1892). З 1898 р. — один з відповідальних редакторів часопису “Право”, приват-доцент Петербурзького університету (1905—1912). Автор праць з державного, адміністративного та міжнародного права. На початку березня 1917 р. очолював утворену Тимчасовим урядом Юридичну раду; з жовтня 1917 р. обраний також головою Особливої комісії по складанню проекту основних законів при Юридичній раді. У червні 1921 р. заарештований більшовицькою владою за звинуваченням в участі у контрреволюційній “Петроградській бойовій організації”. Страчений 190, 308

Лазаревський О. М., вч. 316, 380

Ламенне Фелісите Робер де (1782—1854) — французький релігійний та політичний діяч, письменник, один з головних проповідників християнського соціалізму. У праці “Досвід про байдужість в релігійних питаннях” (1817—1828) засуджував французьку буржуазну революцію кінця XVIII ст., ліберальні реформи і навіть університетську освіту. Проголошував церкву джерелом істини. Після революції 1830 р. в публікаціях у журналі “Майбутнє” (“L’Avenir”) намагався примирити католицизм з буржуазно-демократичними реформами. Релігійно-філософська система поглядів Ламенне отримала завершення в його “Нарисах філософії” (т. 1—4, 1840—1846), де подане ідеалістичне трактування основних питань онтології, етики, естетики, філософії, історії 53, 314

Лао-цзи (Лі Ер) — автор трактату “Лао-цзи” (IV—III ст. до н. е.), покладеного в основу даосизму: одного з головних напрямів давньокитайської філософії та однієї з китайських релігій 278

Лашенко Р. М., гром. діяч, правник 306

Лавенець Ю. А., вч. 312

Левитський М. Г., гром.-політ. діяч, правник 306

Ленін (Ульянов) Володимир Ілліч (1870—1924) — російський політичний і державний діяч. Головний ідеолог РСДРП (більшовиків). Організатор і керівник жовтневого перевороту в Петрограді, засновник більшовицької держави, голова її першого уряду — Ради народних комісарів 90, 334, 350, 375

Леонід К., криптонім 338

Леонтович В. М., письм. 364

Лизанівський І. І., гром.-політ. діяч, публіцист ХХІІ, 378

Лінкольн Авраам (1809—1865) — державний діяч, президент США (1861—1865). Один з організаторів Республіканської партії, яка виступала за скасування рабства. Домігся прийняття Прокламації про визволення рабів, а згодом — 13-ї поправки до Конституції США, яка остаточно ліквідувала рабство на території країни. Помер від смертельного поранення 127

Лопатін Г., рос. гром.-політ. діяч 308

Лотоцький Олександр Гнатович (1870—1939) — український громадсько-політичний і державний діяч, публіцист, історик. Належав до ліберального крила україн-

ського руху, входив до УРДП, ТУП, УПСФ. У березні 1917 р. — голова Української національної ради Петрограда, невдовзі призначений губернським комісаром Буковини і Покуття. Генеральний писар у Генеральному секретаріаті УЦР (вересень—листопад 1917). Міністр віросповідань Української Держави (1918), посол УНР у Туреччині (1919—1920) 223, 287, 309, 311, 312, 319, 324, 376

Лубенець Т., гром.-політ. діяч 309

Лубковський Р., видавець 299

Лук М., вч. 314

Лукашевич К. В., польськ. гром.-політ. діяч 321, 322

Лукинян, гром. діяч 370

Львов Георгій Євгенович (1861—1925) — російський державний діяч, князь. Депутат І Державної Думи, прихильник партії кадетів. З 2 березня до 7 липня 1917 р. — міністр—голова Тимчасового уряду і міністр внутрішніх справ. Після жовтневого перевороту заарештований більшовиками. У 1918 р. емігрував 13, 307, 309, 319, 373, 375

Любинський М. М., гром.-політ. діяч, дипломат, вч. 346, 348, 349, 352

Люблінський Ю., польськ. гром.-політ. діяч 314

Любченко П. П., політ. діяч 335

Лютер Мартін (1483—1546) — німецький церковний реформатор. Виступав проти головних догм католицизму. У 1536 р. запровадив новий, відмінний від традиційного католицького, порядок богослужіння 259

М

Магомед (Мухаммед, Мохаммед; в європейській літературі часто Магомед, Магомед; бл. 570—632) — засновник ісламу 278

Маєвський Й. А., гром.-політ. діяч 301

Мазепа І. П., гром.-політ. діяч, публіцист 295

Мазепа І. С., гетьман 367

Майков Д., вч. 315, 380

Маковей О. С., письм. 310

Максим, митрополит, галицько-волинський кн. 364

Максимов В. А., інж. 379

Максимович Г. А., вч. 324

Максимович П. П., рос. педагог, письм. 314

Малич І., видавець 295

Мануйлов О. А., рос. політ., держ. діяч 319, 374

Марія Сильвестрівна — див. Грушевська М. С.

Маркович О. В., фольклорист, етнограф, гром. діяч 311, 312, 314

Марковський М.М., вч. 315

Мартович Лесь (О.С.), письм., гром. діяч 295

Мартос Борис Миколайович (1879–1977) — український громадсько-політичний і державний діяч, вчений-економіст. Член РУП, згодом УСДРП. Член Центральної Ради, ЦК Селянської спілки, генеральний секретар земельних справ у першому складі Генерального секретаріату. За Директорії — міністр продовольства, у квітні—серпні 1919 р. — голова Ради міністрів УНР і міністр фінансів одночасно. З 1920 р. на еміграції. Автор спогадів: "Перші кроки Центральної Ради", "М.С.Грушевський яким я його знав" 214, 299, 317

Матушевський Ф.П., гром. діяч, публіцист 283, 290, 292

Медведєв Ю.Г., більшовицьк. діяч 335

Мельник Л.Г., вч. 324

Мельник О.М., вч. 379, 380

Мельниченко В. Ю., вч. 288, 309

Метлинський А.А., письм., вч. 314

Мефодій (бл. 820–885) — слов'янський просвітителю та проповідник християнства, творець слов'янської азбуки, основоположник слов'янської писемності і літератури. Старший брат Кирила 172, 367

Микешин М.И., скульпт. 315

Микола I, рос. цар 311–313

Микола II, рос. цар 287

Михайловський М.К., ред. 285

Мілюков Павло Миколайович (1859–1943) — російський історик, політичний і державний діяч, публіцист. Один з організаторів і лідерів Конституційно-демократичної партії. З 1906 р. співредактор та ідеології друкованого органу — газети "Речь", автор майже всіх передовиць. Депутат III, IV Державних Дум Росії, голова фракції кадетів, лідер думської опозиції. Міністр закордонних справ у першому складі Тимчасового уряду. З 1920 р. на еміграції, один з ідеологів "білого руху" 88, 282, 288, 362, 373

Мінц (Минц И.И.), вч. 302, 370

Мітрідати — династія правителів Боспорського царства 237

Міхновський М.І., гром.-політ. діяч 279, 293, 294, 371

Мицкевич Адам-Бернард (1798–1855) — польський поет, діяч національно-визвольного руху 53, 314

Мицкевич М.К., польськ. політ. діяч 374

Міяковський В.В., вч. 313, 314

Млиновецький Р., вч. 293

Многогрішний Дем'ян Гнатович (1621–

1703) — гетьман Лівобережної України (1668–1672) 171, 367

Модзалевський В.А., вч. 338

Мойсей, бібл. 259

Молчановський Н.В., вч. 367

Мстиславець П., друкар 366

Музичук О.В., директор архіву XXIV

Муравйов Михайло Артемович (1880–1918) — радянський військовий діяч. Підполковник російської армії, лівий есер. Після жовтневого перевороту перейшов на службу до радянської влади. У грудні 1917 р.—квітні 1918 р. командував більшовицьким революційним військом, яке брало участь у боях проти УНР, окупації Києва, боях за т. зв. Одеську республіку. Учасник заволодіння лівих есерів, вбитий під час арешту 226, 379

Муха Л.Я., директор бібл.-ки XXIII

Мухаммед — див. Магомет

Мякотін В., вч. 308

Н

Набоков В.Д., рос. політ. діяч 362

Навроцький О.О., гром.-політ. діяч 311–314

Нарбут Г.І., художн. 338

Нарцис, міфол. 273

Науменко В.П., гром. і педаг. діяч 309

Незлобін П.І., гром.-політ. діяч 345

Некрасов М.В., рос. політ., держ. діяч 319, 374, 377

Неронович Є.В., гром.-політ. діяч, інж. 335

Несук М., вч 335, 346, 351

Нечитайло С.В., гром. діяч 324

Нікітін, гром.-політ. діяч 328

Ніковський А.В., гром.-політ. діяч, публіцист 295, 310, 373

Ніфонт, галицьк. митрополит 364

Ніцше Ф., нім. філософ 333

Новенко М., публіцист 368

Новицький М., вч. 313, 315

Нольде Борис Еммануїлович (1876–1948) — російський політичний і державний діяч, теоретик російського права, історик дипломатії. Член ЦК партії кадетів. У 1917 р. — товариш міністра закордонних справ Тимчасового уряду. Голова Юридичної наради при Тимчасовому уряді та юридичної комісії уряду, створеної для розгляду статуту Генерального секретаріату 218

О

О.М., криптонім 329

Оберучев Костянтин Михайлович (1864–1929) — російський військовий діяч. Полковник, командувач артилерійської брига-

ди, за участь у революційному русі 1905 р. був звільнений з війська та емігрував до Швейцарії, згодом — США. У 1917 р. поновлений на службі, комісар Тимчасового уряду, у травні—жовтні 1917 р. — командувач КВО. Член партії есерів ХVІІ, 34, 40, 41, 299, 304, 305

Оболенський Л.Є., ред. 285

Огієнко І.І., вч. 295

Оглоблин О.П., вч. 380

Одинець Г.М., гром.-політ. діяч 303, 309

Одинець Д.М., гром.-політ. діяч 374

Одинець С., гром. діяч 355

Олександр II (1818—1881) — російський імператор (з 1855) 173

Олександр Михайлович, цісаревич 311

Олесь Олександр, письм. 295, 312

Ольга (р.н. невід.—969) — велика княгиня київська (945—967), дружина князя Ігоря 152

Ольденбург С., рос. гром.-політ. діяч 308

Онацький Є.Д., гром. діяч, вч. 315, 380

Онацький М.С., гром. діяч 324

Онищенко О.С., вч. ХХІІІ

Орлов Олексій Федорович (1786—1861) — російський військовий і державний діяч. Учасник походів російської армії проти Наполеона, придушення повстання декабристів. У 1844—1856 рр. — шеф жандармів та головний начальник ІІІ відділення. У 1847 р. керував слідством і розправою над членами Кирило-Мефодіївського братства, особито від дізнання Т.Шевченка, М.Гулака. З 1856 р. — голова Державної ради та Комітету міністрів. Виступав проти відміни кріпосного права 51, 311—313

Осташко Т.С., вч. 286, 291, 292, 296, 297, 378, 379

Острозький Костянтин-Василь, кн., політ. і культ. діяч 366

Отрок — половецький хан, представник династії Шаруканів. На початку ХІІ ст. розгромлений військом Володимира Мономаха, втік у Грузію 237

Охримович В.Ю., вч. 365

П

Павло, апостол, бібл. 278

Павлуцький Г.Г., вч. 354

Пазуняк Н., вч. 336, 344, 354, 378

Панашенко В.В., вч. 366

Панькова С.М., вч. ХХІІ, 296, 310, 320, 321, 328, 351, 380

Патер І., вч. 346

Перикл (бл. 490—429 до н. е.) — афінський

військовий та державний діяч, стратег (444/443—429 до н. е.). Усі заходи Перикла були спрямовані на зміцнення афінської демократії. Ініціатор будівництва численних споруд афінського Акрополя 269, 275

Петлюра Симон Васильович (1879—1926) — український громадсько-політичний і державний діяч, публіцист. Член РУП, згодом УСДРП. Працював у газетях “Рада” (1907), “Слово”, журналі “Українська жизнь”. Член Центральної Ради, голова УГВК, генеральний секретар військових справ (1917), голова Всеукраїнського союзу земств (1918). З листопада 1918 р. — член Директорії та Головний отаман Армії УНР. З травня 1919 р. до кінця 1920 р. очолював Директорію УНР, ставши фактично одноосібним лідером Української революції. Підступно вбитий більшовицьким агентом у Парижі 214, 283, 300, 301, 317, 324

Петро I (Петро Олексійович, Петро Великий; 1672—1725) — російський цар (з 1862), імператор (з 1721). За Петра I значно посилилася колоніальна політика щодо України 28, 144, 170, 171, 205, 295, 362, 367

Петров Олексій Михайлович (1827—1883) — студент Київського університету, за доносом якого були заарештовані члени Кирило-Мефодіївського товариства. З травня 1847 р. служив у ІІІ відділенні. Написав спогади, в яких намагався заперечити свою роль донощика 51, 311

Петрович І. — див. Крип'якевич І.П.

Пилькевич О.М., військ. діяч 303, 309

Пильчиков Д.П., гром.-політ. діяч, педагог 311, 312

Пиріг Р.Я., вч. 342, 346, 359

Письменний С.П., військ. діяч 303, 309

Пінчук Ю.А., вч. 312

Політик Г.А., гром.-політ. діяч, письм. 315, 316, 380

Політика В.Г., історик, гром. діяч 315, 380

Політики 315, 316

Полоз М.М., політ. і військ. діяч 335

Полуботок П.Л., гетьман 362

Попик С.Д., вч. 348

Поплавко В.Р., військ. діяч 305

Порохнюк Г.В., зав. бібл.-ки ХХІІІ

Порш М.В., гром.-політ. діяч 301, 323, 355

Посяда Іван Якович (1823—1894) — український громадський і культурний діяч, педагог. Член радикально-демократичного крила Кирило-Мефодіївського братства,

очолюваного Т.Шевченком. У 1947 р. заарештований і висланий під нагляд поліції до Казані, де закінчив університет. Працював помічником керуючого канцелярією рязанського губернатора. У 1856—1866 рр. перебував за кордоном, згодом (з 1865) займався педагогічною діяльністю у Києві, Воронежі та Оренбурзькій губернії 52, 311, 312, 314

Прекул — член Малої ради від національних меншин, представник молдаван, земський діяч з Бессарабії 119

Прутуляк П.П., вч. 335, 351

Прокопович, рос. гром.-політ. діяч 328

Протасов А.Г., вч. 289

Пугач Ісаак Михайлович (1885—1918) — український громадсько-політичний діяч, письменник, журналіст. У 1905 р. закінчив учительську семінарію в Коростишеві, вчителював у школах Канівського повіту на Київщині. Член УПСР, за приналежність до якої був заарештований, відбував заслання в Архангельській губернії. Член УЦР та Малої ради, в якій репрезентував фракцію УПСР. Один із засновників Селянської спілки, член ЦК спілки, співробітник її друкованого органу — газети “Народна воля”. Розстріляний більшовиками в січні 1918 р. у Києві 125, 355, 356, 370

Путник-Гребенюк Д.М., військ. діяч 371

Пушкін Олександр Сергійович (1799—1837) — російський письменник 233

Р

Радзивил Я., литов. гетьман 366

Радченко М.І., правник 306

Рафес Мойсей Григорович (1883—1942) — єврейський політичний діяч, публіцист. Член ЦК Бунду, був його представником у Центральній та Малій раді. Генеральний секретар державного контролю (1917). У 1919 р. очолив ліве крило Бунду — Комфарбунд, згодом став членом КП(б)У 214, 217, 355

Рахат А, видавець 299

Реєнт О.П., вч. 321

Репецький С., вч. 348

Рильський Тадей (Фадей) Розеславович (1841—1902) — український громадський і культурний діяч, економіст, етнограф, публіцист. Батько Максима Рильського. Випускник 2-ї Київської гімназії та історико-філологічного факультету Київського університету (1862). Учасник “хлопо-

манського” руху 1860-х рр., активний діяч Київської Старої Громади. Опублікував низку статей у журналах “Основа”, “Киевская старина”, ЗНТШ. Разом з М.Лисенком, М.Старицьким та Лесею Українкою входив до правління Літературно-артистичного товариства в Києві. Член ради ТУП. Упродовж 20 років учителював у заснованій ним церковно-парафіяльній школі в родинному маєтку в селі Романівка Сквирського пов. Київської губ. 156

Ровенський Д.Д., військ., гром.-політ. діяч 303, 309

Романови — династія російських царів та імператорів (з 1721), що правила в 1613—1917 рр. 189

Рубіс М.К., гром. діяч 324

Рудницький В.Л., польськ. політ. діяч 326, 355

Русов Олександр Олександрович (1847—1915) — український громадський діяч, учений-статистик, педагог, етнограф і фольклорист. У 1870-х рр. — член Київської Старої Громади, активний діяч Південно-Західного відділу Російського географічного товариства. Член НТШ та УНТ у Києві 156

Русова С.Ф., гром. і педаг. діячка 283

С

Савич Микола Іванович (1804—1892) — український громадський діяч, педагог. Закінчив філософський факультет Харківського університету. У 1827—1831 рр. служив у армії на Кавказі, у 1831—1834 рр. навчався в Парижі, студіював хімію. У грудні 1846 р. через нього Т.Шевченко передав для А.Міцкевича рукопис свого твору “Кавказ”. Член Кирило-Мефодіївського товариства. За належність до таємного товариства був затриманий за кордоном і висланий до Полтавської губернії у власний маєток під нагляд поліції. Згодом оселився в Одесі, співпрацював у газеті “Одеський вестник” 53, 311, 312, 314

Савич О., вч. 313, 314

Савченко-Більський Михайло Олександрович (р. н. і см. невід.) — український громадсько-політичний діяч, агроном за фахом. Член УПСР. У серпні—листопаді 1917 р. — генеральний секретар земельних справ. Подав у відставку, не погоджуючись за принципами земельної реформи, проголошеними III Універсалом 223, 319

Садовський Валентин Васильович (1886—1947) — український громадсько-політич-

- ний діяч, правник, економіст, публіцист. Член УСДРП, один із засновників Центральної Ради, член Малої ради. Генеральний секретар судових справ у першому складі Генерального секретаріату. Делегат З'їзду народів Росії. Входив до опозиційного гетьманському урядові Українського національного союзу. За Директорії — міністр праці УНР. З 1920 р. на еміграції в Чехо-Словаччині. У 1945 р. заарештований радянською контррозвідкою у Празі та вивезений до Києва. Загинув у Лук'янівській в'язниці 214, 317
- Сайко Ю.А.**, *гром. діяч* 324
- Сакада Л.Д.**, *вч. XXIII*
- Саліковський О.Ф.**, *гром.-політ. діяч, публіцист* 309, 312
- Самсон**, *бібл.* 252
- Сараджев С.**, *рос. політ. діяч* 326
- Сварник Г.І.**, *вч.* 380
- Свенціцький Павлин** (1841—1876) — польський та український громадський і культурно-освітній діяч, українофіл, представник української школи в польській літературі 156
- Святополк-Мирський П.Д.**, *рос. держ. діяч* 364
- Северо-Одоєвський О.**, *гром.-політ. діяч* 335
- Севрюк О.О.**, *гром.-політ. діяч* 335
- Семевський Василь Іванович** (1848—1916) — російський історик, представник народницького напрямку в російській історіографії. Засновник школи істориків селянства. Автор фундаментальних праць з історії селянства, громадсько-політичного руху, перших досліджень про Кирило-Мефодіївське товариство. Один із фундаторів, член редакційної колегії та редактор (1913—1916) історико-літературного журналу "Голос минувшого" 8, 284, 285, 313
- Сементовський К.М.**, *етнограф, збирач фольклору* 314
- Сергієнко Г.Я.**, *вч.* 314, 315
- Сергій Федорович** — *див. Грушевський С.Ф.*
- Сергійчук В.І.**, *вч.* 311, 355, 370
- Сердюков П.Я.**, *товариш П.Куліша по гімназії* 314
- Симиренко В.Ф.**, *меценат* 364
- Скловський Й.Л.**, *рос. гром.-політ. діяч* 326
- Скобелев М.**, *рос. політ. держ. діяч* 369
- Скоропадський І.Л.**, *гетьман* 362
- Скоропадський П.П.**, *військ. і держ. діяч* 349
- Скоропис-Йолтуховський О.Ф.**, *гром.-політ. діяч* 344
- Славинський М.А.**, *гром.-політ. діяч, публіцист* 320, 321
- Слуцький Ю.**, *кн.* 366
- Смотрицький Г.Д.**, *письм., культ.-осв. діяч* 366
- Смотрицький М.Г.**, *церков. і культ. діяч* 366
- Смуток П.** — *див. Стебницький П.Я.*
- Сніжний І.**, *гром.-політ. діяч* 303, 309
- Сократ** (470/469—399 до н. е.) — давньогрецький мислитель, один із фундаторів діалектики. Письмових творів після себе не залишив, свої думки викладав у бесідах і дискусіях 278
- Солдатенко В.Ф.**, *вч. XVII, 349, 361*
- Соловцов М.М.**, *театр. діяч* 297
- Сологуб Л.Г.**, *видавець* 312
- Соломон** — цар Ізраїльсько-Іудейського царства в 965—928 рр. до н. е. Син Давида, разом з яким правив у 967—965 рр. до н. е. Йому приписують авторство окремих книг Біблії 269, 275
- Солон** (між 640—630—бл. 559 до н. е.) — афінський політичний діяч, соціальний реформатор та законодавець, поет. Прихильник сильної влади, заснованої на засадах закону. Своїми реформами поклав основу афінської демократії 275
- Спіноза Бенедикт (Барух)** (1632—1677) — голландський філософ і політичний мислитель. Поділяв популярні в XVII ст. ідеї природного права 278
- Срезневський І.І.**, *вч.* 316
- Срібняк І.В.**, *вч.* 346
- Старицька-Черняхівська Л.М.**, *письм., гром. і культ. діячка* 292, 354
- Стасюк Микола Михайлович** (1885—після 1941) — український громадсько-політичний і кооперативний діяч. Член УПСР, ЦК Селянської спілки, входив до УЦР та Малої ради. Генеральний секретар продовольчих справ у першому складі Генерального секретаріату. За часів Директорії — начальник постачання Армії УНР (1919). Емігрував. У 1920-х рр. повернувся в Україну. Репресований у справі т. зв. Українського національного центру 214, 279, 297, 299, 317, 370
- Стебницький П.Я.** (*Смуток П.*), *гром. діяч, письмен., публіцист* 288, 295, 298, 309, 310, 312, 319
- Степаненко А.С.**, *гром.-політ. діяч* 299, 370
- Степанов В.**, *рос. політ., держ. діяч* 319, 374
- Стефанік В.С.**, *письм.* 295
- Штещенко Іван Матвійович** (1873—1918) — український громадсько-політичний і державний діяч, педагог, літературознавець, письменник. Член Київської Старої Громади, РУП, ТУП, УСДРП. Член УЦР. Голова Товариства шкільної освіти, фунда-

тор Всеукраїнської учительської спілки, генеральний секретар освіти (червень 1917—січень 1918). 30 липня 1918 р. застрелений більшовиками в Полтаві 214, 223, 281, 317, 319

Стоколос Н.Г., вч. 343

Століпін Петро Аркадійович (1862—1911) — російський державний діяч, активний захисник самодержавства. Гродненський, саратовський губернатор. З 1906 р. — міністр внутрішніх справ, голова Ради міністрів Російської імперії. Не визнавав національно-політичних прав народів Росії, проводив антиукраїнську політику, забороняв діяльність товариств, видання газет, вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка 118

Страдомський М.Ф., гром. діяч 374

Струве П.Б., рос. політ. діяч 362

Студинський К.О., вч. 312, 380

Суковкін М.А., рос. гром.-політ. діяч 292, 309

Т

Табуй Ж., франц. військ. діяч 335

Телячий Ю.В., вч. 281

Теогнід (Феогнід) — давньогрецький поет кінця VI ст. до н. е. Автор "Елегій" 275

Терещенко Михайло Іванович (1886—1956) — російський політичний і державний діяч, великий землевласник, фінансист. Походив з відомого українського роду промисловців-цукрозаводчиків і землевласників — меценатів української культури. Депутат IV Державної Думи. Під час Першої світової війни — уповноважений Головного комітету Земського союзу, член Головного комітету Союзу міст, член Особливої наради з оборони і товариш голови Всеросійського військово-промислового комітету. У листопаді 1916 р. увійшов до опозиції, що готувала повалення монархії в Росії. У березні-травні 1917 р. — міністр фінансів Тимчасового уряду Росії, з травня — міністр закордонних справ. У червні 1917 р. разом з О.Керенським, М.Некрасовим та І.Церетелі брав участь в переговорах у Києві з лідерами Центральної Ради щодо запровадження автономії України. Після жовтневого перевороту заарештований більшовиками, після звільнення навесні 1918 р. емігрував, підтримував "білий рух" 47, 199, 203, 209, 210, 309, 318, 369, 373

Тесленко А., пнсьм. 295

Тетеря Павло Іванович (справж. Моржковський, Мережковський; р. н. невід.—бл. 1670) — гетьман Правобережної України

(1663—1665) 131, 359, 367

Тимошик М., вч. 295

Тинченко Я., вч. 329, 331, 332

Тищенко Ю. — див. Тищенко-Сірий Ю.

Тищенко-Сірий Ю. (Тищенко Ю.), видавець 295, 296, 379, 380

Тітов Олександр Андрійович (1876—1961) — російський громадсько-політичний діяч, народний соціаліст. Член Головного комітету Всеросійського союзу міст, гласний міської Думи Москви (1914—1917). У 1917 р. — товариш міністра продовольства Тимчасового уряду 47, 48

Ткаченко Д.Ф., гром. діяч 353

Ткаченко М.С., політ. діяч, правник 305, 306, 356

Товстоніс В., видавець 295

Тодійчук О.В., вч. XXIV

Толочко О.П., вч. 380

Толстой Лев Миколайович (1828—1910) — російський письменник 129, 244, 285

Томашівський С.Т., вч. 365

Траскін О.С., рос. держ., освіт. діяч 311

Трембіцький В., вч. 338

Троцький (Бронштейн) Лев Давидович (1879—1940) — російський політичний, державний і військовий діяч. Меншовик, з липня 1917 р. — більшовик. Відіграв керівну роль у здійсненні жовтневого перевороту. Нарком закордонних справ РРФСР (1917—1918), нарком військових справ, голова Реввійськради республіки (1918—1924) 90, 334, 339

Туган-Барановський Михайло Іванович (1865—1919) — український вчений-економіст, громадський діяч. У вересні—грудні 1917 р. — генеральний секретар фінансів, виконувач обов'язків генерального секретаря торгу і промисловості. Декан юридичного факультету Українського народного (згодом державного) університету в Києві, голова Українського товариства економістів (1918). Один із засновників Української академії наук та перших її дійсних членів, голова соціально-економічного відділу УАН 223, 319

Тукідід (Фуکیدід; бл. 460—400 до н. е.) — давньогрецький історик. Брав участь у Пелопоннеській війні, події якої детально описав у своїй "Історії" (у восьми кн.). Вважається родоначальником реалістичного методу в грецькій історіографії 251

Тулуб О.Д., гром. діяч 311

Тургенєв Іван Сергійович (1818—1883) — російський письменник 233, 244

Турмис Н., вч. 340
Турченко Ф.Г., вч. 286, 293

У

Уваров С.С., граф, рос. держ. діяч 313, 314
Урусов Сергій Дмитрович (1862–1937) — російський політичний і державний діяч ліберального спрямування. Губернатор Бессарабської (1903–1904) і Тверської губерній. Товариш міністра внутрішніх справ Тимчасового уряду 47, 199, 308

Ф

Федоров І., друкар 366
Федорук Я.О., вч. 367
Фемістокл (бл. 525–бл. 460 до н. е.) — афінський полководець, лідер демократичного угруповання. У період греко-персидських війн — архонт і стратег (з 493/492). Перетворив Афіни в морську державу 269
Феогнід — див. Теогнід
Фігнер Віра Микитівна (1852–1942) — російська революціонерка, член "Народної волі", учасник замаху на царя Олександра II. Відбула 20 років каторги 47
Франко І.Я., письм., гром.-політ. діяч 310
Франко О.О., вч. 284, 311
Франц Йосиф, австр. цісар 361, 362
Френкин М., вч. 318, 375
Фрідріх Великий (Фрідріх Вільгельм; 1620–1688) — курфюрст Бранденбурзький (з 1640), т. зв. Великий курфюрст, з династії Гогенцоллернів. Заклав основи прусського абсолютизму 269
Фрідріх Вільгельм — див. Фрідріх Великий
Фукідід — див. Тукідід

Х

Хаммурапі — див. Гамурапі
Ханенко І.М., військ. діяч 316, 380
Ханенко М.Д., політ., держ. діяч, мемуарист 316, 380
Хвіст В.І., гром. діяч 324
Хмельницький Богдан-Зиновій Михайлович (1595–1657) — гетьман України (1648–1657) VIII, 4, 28, 55, 144, 153, 167–171, 192, 205, 280, 300, 306, 307, 315, 320, 331, 359, 362, 366, 367, 370, 374
Хмельницький Юрій Богданович — див. Хмельниченко Юрась
Хмельниченко Юрась (Хмельницький Юрій Богданович; бл. 1640–1685) — гетьман України (1657; 1659–1663), гетьман Правобережної України (1677–1681; 1685) 171, 366

Хміль І.В., вч. 291, 298, 326
Ходкевич Г., укр. магнат 366
Холодний Г., вч. VII

Христюк Павло Онікійович (1890–1941) — український політичний і державний діяч, публіцист. Один з провідників УПСР, її лівого радикального крила. Член Центральної Ради, ЦК Селянської спілки, генеральний писар у першому складі Генерального секретаріату, міністр внутрішніх справ та державний секретар Ради народних міністрів УНР (1918). У 1919 р. емігрував. Входив до Закордонної делегації УПСР, працював співредактором журналу "Борітеся — поборете!", співробітником Українського соціологічного інституту, заснованого М.Грушевським. Автор фундаментальної праці "Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр." У 1923 р. повернувся в Україну. Заарештований 1931 р. у справі Українського національного центру, загинув у таборах 214, 299, 317, 370

Худорба А., коз. старшина, історик 316, 380
Хшановський Е., польськ. публіцист XIX, 342, 344

Ц

Церетелі Іраклій Георгійович (1881–1959) — російський політичний і державний діяч. Один із лідерів РСДРП (меншовиків). Лідер соціал-демократичної фракції II Державної Думи. Міністр пошти і телеграфу Тимчасового уряду (з травня 1917), з липня 1917 р. тимчасово виконував обов'язки міністра внутрішніх справ. Очолював антиленінський блок на Всеросійських установчих зборах. Після жовтневого перевороту виїхав до Тифліса, увійшов до складу виконкому Національної ради Грузії. З 1921 р. на еміграції у Франції 47, 199, 204, 208–210, 212, 218, 309, 369, 373, 374

Ципкина Р., бібліограф XVIII

Ч

Чайковський Петро Ілліч (1840–1893) — російський композитор 244
Черкасенко С.Ф., письм. 295
Чернін О., австр. політ. держ. діяч 348
Чернов В.М., рос. політ. держ. діяч 369
Чижевський П.І., гром. діяч 324
Чикаленко Є.Х., гром.-політ. діяч, меценат 283, 286, 288, 292, 364, 365

Чубинський М.П., *гrom.-політ. діяч, правник, вч. 309*

Чуйкевич П.О., *педагог 314*

Чупринка Г.О., *письм. 295*

Чхеїдзе М.С., *рос. політ. діяч 282, 283*

Ш

Шаповал М.Ю., *гrom.-політ. діяч, публіцист, видавець 295, 332*

Шаховської Д.І., *рос. гrom.-політ., держ. діяч 319, 374*

Шахрай В.М., *більшовицьк. діяч 335*

Шевченко Тарас Григорович (Великий Кобзар, Кобзар, Тарас; 1814—1861) — великий український національний поет, художник 13, 51, 52, 54, 55, 153, 154, 168, 172, 173, 232, 233, 244, 245, 279, 280, 311—316, 356, 357, 359, 366, 367, 378

Шевчук В., *письм. 380*

Шевчук Г.В., *вч. 351, 380*

Шемет В.М., *гrom.-політ. діяч 324, 359*

Шемети 364

Шингарьов А.І., *рос. політ., держ. діяч 319, 362, 374*

Широцький К.В., *мистецтвозн., гrom. діяч 317*

Шраг І.А., *гrom.-політ. діяч 287, 291, 321*

Шульга В.С., *вч. XXIV*

Шульгин В., *студент 354*

Шульгин Олександр Якович (1889—1960) — український громадсько-політичний і державний діяч, дипломат, історик. Член Петроградської громади ТУП, УРДП, УПСФ. Член Центральної Ради, генеральний секретар міжнародних (міжнародних) справ (1917). Від липня 1918 р. — посол Української Держави (з січня 1919 р. — УНР) в Болгарії, член делегації УНР на Паризькій мирній конференції та Першій асамблеї Ліги націй у Женеві (1919—1920). Від 1921 р. — на еміграції, голова дипломатичної місії УНР у Парижі 214, 223, 319, 354, 375

Шульгин В.В., *рос. політ. діяч, публіцист 371*

Щ

Щепкін Д.М. — товариш міністра внутрішніх справ Тимчасового уряду, член урядової комісії, яка 22 травня 1917 р. розглянула та

відхилила вимоги делегації УЦР щодо автономії України 190

Щусь О.І., *вч. 300, 370*

Ю

Юда Іскаріот, *бібл. 133*

Юзефович Михайло Володимирович (1802—1889) — російський державний діяч, археограф, публіцист. Помічник попечителя, попечитель Київського учбового округу (1846—1858), голова Київської археографічної комісії (1857—1889), один з ініціаторів створення Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, голова Комітету зі спорудження пам'ятника Б.Хмельницькому в Києві. Брав участь в арештах членів Кирило-Мефодіївського товариства (1847). Ініціатор Емського указу 1876 р. про заборону української мови 117, 311

Юлій Цезар (100—44 до н. е.) — давньоримський державний діяч, полководець, письменник, оратор. В історію Риму увійшов як творець військової монархії 98, 272

Юрій Львович, *гал.-вол. кн. 364*

Юркевич Осип Вацлавович (1855—1910) — український громадський діяч, лікар за фахом. Член Київської Старої Громади. Співробітник "Ради", "Села", ЛНВ та інших українських часописів. Надавав благодійну допомогу українським видавництвам 156

Юхновський І.Р., *вч., гrom.-політ. діяч 378*

Я

Яковлева Т.Г., *вч. 366*

Яковлів А.І., *гrom.-політ. держ. діяч, вч. 306*

Ямпольська Анна Платонівна (р. н. і см. невід.) — українська громадська діячка, приятелька родини Грушевських. У 1909—1910 рр. — офіційний редактор-видавець народної газети "Село", заснованої з ініціативи М.Грушевського 29

Янковська О.В., *вч. 281, 295, 296*

Ярослав Мудрий (бл. 978—1054) — визначний державний діяч Київської Русі, великий князь київський (з 1019) 95, 234

З М І С Т

	с. текстів	с. ком.
<i>В.Верстюк. ДОБА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ</i>		
<i>М.ГРУШЕВСЬКОГО</i>	V	
<i>С.Панькова. ВІД УПОРЯДНИКА</i>	XVII	
Розділ I. СТАТТІ ЗІ ЗБІРКИ “ВІЛЬНА УКРАЇНА” ТА ІНШІ ПУБЛІКАЦІЇ		
ПОЧАТКОВОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ		
(19 березня—15 квітня 1917 р.)		
	1	279
[Промови на українській маніфестації у Києві 19 березня 1917 р.]	3	279
[Звернення] “До українців — професорів і преподавателів вищих шкіл”		
[21 березня 1917 р.]	5	280
Велика хвиля	6	281
З старого і нового	8	284
На Всеукраїнський з’їзд!	11	285
Повороту нема.	13	286
Від слова до діла!	15	288
Народностям України	18	290
По Українським національним з’їзді, 6—8 квітня.	20	291
Чи Україна тільки для українців?	23	293
Розділ II. ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ, ПРОМОВИ, ЗВЕРНЕННЯ		
ТА ПРИВІТАННЯ (травень 1917 р.—квітень 1918 р.)		
	25	294
[Звернення] “До товаришів-українців” [5 (18) травня 1917 р.]	27	294
Кінець старому лукавству	28	295
Тимчасовий український уряд	30	296
[Промови на I Всеукраїнському селянському з’їзді у Києві		
28 травня (10 червня), 2 (15) червня 1917 р.]	33	297
Від голови Центральної Ради проф. М.Грушевського [Відкрита заява начальнику		
Київської військової округи К.Оберучеву щодо умов формування українського війська,		
2 (15) червня 1917 р.]	34	299
Велике діло	35	301
[Промова на II Всеукраїнському військовому з’їзді		
5 (18) червня 1917 р.]	37	302
Що воно?	38	303
Від голови Центральної Української Ради проф. М.Грушевського [Відповідь начальнику		
Київської військової округи К.Оберучеву на його публікацію “По поводу		
письма г.Грушевского”, 8 (21) червня 1917 р.]	40	304
[Промови на українській маніфестації при урочистому оголошенні I Універсалу		
Української Центральної Ради, 12 (25) червня 1917 р.]	42	305
[Доповідь про державний лад України на підставі вимог життя і теорії державного		
права, проголошена на З’їзді українських правників 13 (26) червня 1917 р.]	43	306
Треба ясніше!	44	307
Чи вияснюється?	47	308
Відродини “Л[ітературно]-н[аукового] вістника”	49	310
В сімдесяти роковини Кирило-Методіївської справи	51	310
[Промови на засіданні Ради військових депутатів з нагоди проголошення		
II Універсалу Української Центральної Ради, 3 (16) липня 1917 р.]	56	316
Чорна пляма	57	317
Україна дійде свого!	58	318
Промова М.С.Грушевського від імені українських організацій, проголошена 10 вересня		
[1917 р. на З’їзді народів у Києві].	60	320
Вільний союз	64	321

Мусимо взяти на розум	65	322
Важна хвиля	66	323
[Привітання III Всеукраїнському військовому з'їзду, 21 жовтня (4 листопада) 1917 р.]	68	324
Проект української Конституції	69	325
[Промова на засіданні Малої ради перед оголошенням III Універсалу Української Центральної Ради, 7 (20) листопада 1917 р.]	74	326
Рятуймо Російську Федерацію	75	327
Час настав	76	327
Новий поділ України	77	328
[Промова на З'їзді рад селянських, робітничих і солдатських депутатів України, 6 (19) грудня 1917 р.]	81	329
[Промова на заключному засіданні Восьмої сесії Української Центральної Ради, 17 (30) грудня 1917 р.]	82	329
Велике Різдво	84	331
[Промова при оголошенні IV Універсалу Української Центральної Ради на засіданні Малої ради, 12 (25) січня 1918 р.]	85	332
Великий обов'язок	86	333
Мир землі нашій!	88	333
Очищення огнем	89	335
Український герб	92	337
Українська самостійність й її історична необхідність	96	338
Новий час	98	339
Про монетну українську одиницю	101	340
Повороту не буде!	105	341
За Холмщину	107	342
Вогні й бурі	110	344
Розмова з професором М.С.Грушевським [щодо причин приходу німецьких військ на Україну (березень 1918 р.)]	112	345
Установчі збори чи парламент?	114	349
Промова в Ц[ентральній] Раді 15-го березня 1918 р. при ратифікації мирного договору	116	351
Промова під Центральною Радою на похороні січовиків студентського куреня 19 березня [1918 р.]	121	353
[Промова на засіданні Малої ради, присвяченому першим роковинам Української Центральної Ради, 20 березня 1918 р.]	122	355
[Промова на київському губернському земському зібранні, 7 квітня 1918 р.]	126	356
"Святі права"	127	356
Промова голови Ц[ентральної] Р[ади] проф. М.С.Грушевського, виголошена на Київському селянському повітовому з'їзді 7 квітня [1918 р.]	130	358
Стара історія	131	358
Розділ III. ПРАЦІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ТА ПРОСВІТНИЦЬКОГО ХАРАКТЕРУ (квітень 1917 р.—квітень 1918 р.)	135	360
Якої ми хочемо автономії і федерації	137	360
Хто такі українці і чого вони хочуть	152	363
Звідки пішло українство і до чого воно йде	166	365
Українська Центральна Рада й її Універсали: Перший і Другий	181	368
Україна і Росія	203	372
На порозі Нової України: Гадки і мрії	225	377
Історія й її соціально-виховуюче значіння	267	
КОМЕНТАРІ	279	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	382	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	396	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	404	

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 4. Книга I

Серія “Суспільно-політичні твори
(доба Української Центральної Ради
березень 1917—квітень 1918)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *Б.Павлів, О.Тростянчин*

Здано на складання 15.01.2007. Підп. до друку 25.07.2007. Формат 70х100^{1/16}.
Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 34,83.
Умовн. фарбовідб. 35,63. Обл.-вид. арк. 27,0. Наклад 5000 прим.
Свідощтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 16. Зам. 339-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 4. Кн. I: Серія “Суспільно-політичні твори (доба Української
Центральної Ради березень 1917—квітень 1918)”. — 2007. — 432 с.
ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)

Перша книга четвертого тому 50-томного зібрання праць М.Грушевського продовжує серію суспільно-політичних творів і вміщує публіцистичний доробок видатного історика й державного діяча доби Української Центральної Ради. Статті, промови та звернення М.Грушевського, видрукувані на сторінках періодичних видань упродовж березня 1917 р.—квітня 1918 р., а також ширші праці, що вийшли окремими брошурами, стали вагомим внеском у розробку концепції Української революції та залишилися важливим джерелом для вивчення й осмислення бурхливих поточних подій зазначеного історичного періоду.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)